

ՀԱՄԱԻԿ ՊԱՐՈՒՅՐԻ ԱՓԻՆՅԱՆ

(1957-2008 թթ.)

Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի Գյումրու մասնաճյուղի դասախոս, դոցենտ

Doi. 10.58580/18290019-2022.2.63-46

«Երաժշտական Հայաստան» ամսագրի խմբագրական խորհրդի երաշխավորությամբ՝ Համիկ Հայկի Հովհաննիսյանի՝ 22.1.2023 թ., ընդունվել է տպագրության՝ 25.1.2023 թ., ներկայացվել է հոդվածը երաշխավորի կողմից՝ 20.1.2023 թ.

ՇԻՐԱԿԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԵՐԳԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ՖՈՒՆԿԿՈՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Ամփոփում

Ազգագրական շրջանների երաժշտական բանահյուսության ուսումնասիրությունը հայ բանահյուսության արդի խնդիր է: Այս ուղղությամբ մշակված աշխատությունների հիման վրա հրատարակված արժեքավոր ժողովածուները, անհատական ուսումնասիրությունները և հոդվածները ներկայումս էլ ավելի են ընդլայնում երաժշտագիտության սահմանները, պահանջում են խրճիթների լուծման մեթոդաբանական նոր մոտեցումներ, համեմատական վերլուծության ժամանակակից մեթոդներ, որոնք կհանգեցնեն երաժշտության գեղարվեստական նոր գնահատականների Շիրակի երաժշտական բանահյուսությունը հայ ժողովրդական երաժշտության ամենահարուստ գանձարաններից է, որտեղ դարավոր հնության խոր դրոշմ ունեն ժողովրդական բազմաթիվ երգեր, գործիքային նվագներ և երաժշտական ստեղծագործություններ՝ աչքի ընկնելով են զարմանալի մաքրությամբ: Դրանցից շատերը դեռ պահպանում են իրենց նշանակությունը, քանի որ ժողովրդական գեղարվեստական մտածողության արդյունք են: Իհարկե, բանավոր փոխանցված բազմաթիվ երաժշտական ստեղծագործությունների ակունքները գնում են պատմական Հայաստանի խորքերը՝ Մուշի, Այաշկերտի, Կարինի և այլ գավառներ: Այս ծավալուն նյութի համեմատական վերլուծությունը նոր հետազոտական հեռանկարներ է բացում: Նույն ժանրի կամ մեկ երգի մի քանի տարբերակների համեմատական վերլուծությամբ կարելի է հետևել ժանրի զարգացմանը կամ, ընդհակառակը, երգի աղավաղման ընթացքին: Ա. Ափինյանի մոտ երկու տասնյակ հոդվածներ և հրատարակումներ նվիրված են Շիրակի ծիսական երգերի արդիական խնդիրներին, մարզի առանձին գյուղերի երաժշտական և պատմական նկարագրությանը, ժողովրդական կատարողական արվեստի և գործիքավորման առանձնահատկություններին, օրորոցային երգերի հորինվածքային և մետրական որոշ խնդիրներին, ինչպես նաև արդի Շիրակի երաժշտական բանահյուսության ուսումնասիրության կարևոր հարցերին:

Բանալի-բառեր. Շիրակ, ժողովրդական երգ, ուսումնասիրություն, ավանդույթ, համատեքստ, մեկնաբանություն:

Abstract

Lecturer at Gyumri Branch of YSC Hasmik Paruyr Apinyan (1957-2008).- "Problems of Studying Shirak Folk Songs in the Context of the Features of Musical Folkloristics". The study of the musical folklore of ethnographic regions is a topical problem of Armenian folklore. Valuable collections, individual studies and articles, published on the basis of works carried out in this field, currently are further expanding the boundaries of musicology, and require new methodological approaches to solving problems, modern methods of comparative analysis, which will lead to new assessments of the musical and artistic phenomenon. The musical folklore of Shirak is one of the richest treasures of Armenian folk music, where many folk songs, instrumental plays and musical compositions preserved in amazing purity have a deep influence of centuries-old antiquity. Many of them still retain their importance, as they are the product of popular artistic thinking. Of course, the origins of many musical works transmitted orally go deep into historical Armenia, in the province of Mush, Alashkert, Karin, etc. Comparative analysis of this extensive material opens up new research perspectives. By comparing the same genre or several variants of the same song, one can certainly trace the development of the genre or, conversely, the process of distortion of a particular song. About two dozen articles and publications by H. Apinyan are devoted to current issues of ceremonial songs of Shirak, musical and historical description of individual villages of the region, features of folk-performing art and instrumentation, some compositional-metric problems of lullaby songs, modern musical problems of Shirak musical folklore.

Key Words: Shirak, folk song, study, tradition, context, interpretation.

Абстракт

Доцент Гюмрийского филиала ЕГК – Асмик Паруйровна Апинян (1957-2008). - "Проблемы изучения народных песен Ширака в контексте особенностей музыкальной фольклористики". Изучение музыкального фольклора этнографических регионов является актуальной проблемой армянской фольклористики. Ценные сборники, отдельные исследования и статьи, изданные на основе работ, разработанных в этом направлении, в настоящее время еще больше расширяют границы музыкознания, требуют новых методоло-

гических подходов к решению проблем, современных способов сравнительного анализа, что приведет к новым армянской народной музыки, где сохранившиеся в удивительной чистоте многие народные песни, инструментальные пьесы и музыкальные сочинения имеют глубокую печать многовековой древности. Многие из них до сих пор сохраняют свое значение, так как являются продуктом народного художественного мышления. Конечно, истоки многих музыкальных произведений, передаваемых устно, уходят глубоко в историческую Армению, в провинции Муш, Алашкерт, Карин и др. Сравнительный анализ этого обширного материала открывает новые исследовательские перспективы. Путем сравнительного анализа одного и того же жанра или нескольких вариантов одной песни, можно, безусловно, проследить развитие жанра или, наоборот, процесс искажения какой-либо песни. Около двух десятков статей и публикаций А. Ашянна посвящены актуальным вопросам обрядовых песен Ширака, музыкально-историческому описанию отдельных сел региона, особенностям народно-исполнительского искусства и инструментостроения, некоторым композиционно-метрическим проблемам колыбельных песен, современным музыкальным проблемам музыкального фольклора Ширака.

Ключевые слова: Ширак, народная песня, исследование, традиция, контекст, интерпретация.

Հասնիկ Պարույրի Ափինյանը ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադիր գիտնականներից մեկն էր, որն իր հոգևոր և մասնագիտական բոլոր կարողությունները նվիրաբերեց հայ ազգային երաժշտության և, մասնավորապես, Շիրակի ժողովրդական և ժողովրդապարտիկական երաժշտական նմուշների գրառման, համակարգման և ուսումնասիրման գործին:

Հ.Ափինյանը նաև Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի Գյումրու մասնաճյուղի հիմնադիրներից մեկն էր, հայ ազգային երաժշտության, հատկապես ֆոլկլորագիտությանը վերաբերող բոլոր դասընթացների, առարկայական ծրագրերի համակարգողն ու վարող դասախոսը: Բացի դասախոսություններից, նա կազմակերպել է ուսանողների մասնակցությամբ իրականացրել է մի շարք բանահավաքչական արշավախմբեր Շիրակի մարզի տարբեր գյուղերում:

Ծնվել է 1957թ. Լենինականում: Միջնակարգ դպրոցն ավարտելուց հետո փայտյան ուսումնառություն է ստացել Լենինականի Ք.Կարա-Մուրզայի անվան երաժշտական ուսումնարանի երաժշտության տեսության բաժնում, որտեղ նրա մասնագիտական հեռանկարի ուղղորդման գործում նշանակալի դեր է կատարել վաստակաշատ երաժիշտ-մանկավարժ, կոմպոզիտոր Ազատ Շիշյանը:

1978-1983 թթ. նա սովորել է Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի երաժշտագիտական բաժնում՝ ուսանելով երաժշտագետ-ֆոլկլորագետ, պրոֆեսոր Մարգարիտ Բրուտյանի մասնագիտական դասարանում: Այս տարիներին էր, որ Հ. Ափինյանը որպես մասնագիտական ասպարեզ ընտրեց երաժշտական ֆոլկլորագիտությունը և բուհական ավարտանառը նվիրեց հայկական ժողովրդական ստեղծագործության բարդ երգատեսակներից մեկին՝ գրեթե չուսումնասիրված օրորոցային երգի ժանրային տիպաբանական հետազոտությանը: Ուսումնառության ավարտից հետո էլ Հ. Ափինյանը մնաց իր ղեկավարի նվիրյալ սանը, և անցած ճանապարհին նրա բոլոր հաջողությունները մշտապես մնացին Մ. Բրուտյանի տեսադաշտում, արժանացան նրա դրվատանքին և ուշադրությանը:

Չնայած մայրաքաղաքում կրթությունը շարունակելու և աշխատելու լավագույն հնարավորությանը՝ Հ. Ափինյանը վերադարձավ ծննդավայր և միացավ երիտասարդ այն գիտնականներին, որոնց մի պայծառ գաղափարի շուրջ համախմբել էր Լենինականի «Կոմայրի» պատմաճարտարապետական արժեքոգ-թանգարանը. վերականգնել և պահպանել պատմական Ալեքսանդրապոլի պատմամշակութային դիմագիծն ու գերծ պահել այն ոչնչացումից ու աղավաղումներից: Ահա այս ժամանակ էր, որ Հ. Ափինյանը նվիրեց հարազատ քաղաքի մշակութային համալիրում երաժշտաբանահյուսական և աշուղական արվեստի նմուշների գրառման և համակարգման աշխատանքներին՝ ձեռնամուխ լինելով հայ երաժշտագիտության մեջ սակավ ուսումնասիրված մի ոլորտի՝ քաղաքային ժողովրդական երաժշտության ուսումնասիրության, նրա հիմնախնդիրների արձարծման և զարգացման արդի միտումների հետազոտությանը: Ծուռով երևան եկան նրա հետևողական աշխատանքի առաջին արդյունքները. 1989 թ. Լենինգրադում հրատարակվեց «Հայ երաժշտության դիսկոգրաֆիան 1916-1989թթ.», որի համահեղինակներից մեկը Հ. Ափինյանն էր:

1997 թ., զինված մոտ 15 տարվա գիտական աշխատանքի հմտություններով, նա վստահորեն մուտք գործեց նորաբաց ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնում՝ իր գործընկերների հետ նվիրվեց երաժշտաբանահյուսական գիտական ծրագրերի, Շիրակի երաժշտական արվեստի ուսումնասիրության մեթոդաբանության մշակման, տեղեկատվական արժեքավոր բազայի ստեղծման գործին:

Հասնիկ Ափինյան
Hasmik Arinyan
Ա.Մուկ Ասիյան

Հ.Ափինյանի հեղինակած շուրջ երկու տասնյակ հոդվածներն ու հրատարակումներն արժարժում են Շիրակի ծիսական երգերի, մարզի առանձին գյուղերի երաժշտաբանահյուսական նկարագրի, ժողովրդական կատարողական արվեստի ու նվագարանաշինության առանձնահատկությունների, օրորոցային երգերի որոշ հորինվածքային-տաղաչափական խնդիրների, Շիրակի արդի երաժշտական բանահյուսության գիտամեթոդական ուսումնասիրության կարևոր հարցեր:

Տևական աշխատանքի շնորհիվ նրան հաջողվեց ի մի բերել Շիրակում ներկայումս գործող աշուղների ստեղծագործական կյանքի կարևոր փուլերը: Մի առանձին ոգևորությամբ նա ձեռնամուխ եղավ աշուղ Իգիթի ստեղծագործության՝ իր տեսակի մեջ եզակի ուսումնասիրությանը: Աշուղի կյանքին ու գործին էին նվիրված նրա մի շարք հաղորդումները միջազգային և հանրապետական գիտական նստաշրջաններում ու պարբերականներում:

Սակայն նրա կյանքի գործը «Հայ օրորոցային երգը» թեմայով ատենախոսությունն էր, որին ձեռնամուխ էր եղել մեծ նվիրումով և իրականացման հաստատակամությամբ: Ցավոք, հանկարծահաս մահն (2008 թ.) այն անավարտ թողեց, ինչպես անկատար մնացին նրա բազում մտահղացումներն ու երազանքները:

Նախաբան

Ազգագրական շրջանների երաժշտական բանահյուսության ուսումնասիրումը հայ ֆոլկլորագիտության մեջ զբաղեցնող հիմնախնդիր է: Այս ուղղությամբ ծավալված աշխատանքների հիման վրա հրատարակված արժեքավոր ժողովածուները, առանձին ուսումնասիրություններն ու հոդվածները (1.) այժմ ավելի են ընդլայնում երաժշտագիտության սահմանները՝ պահանջելով խնդրի լուծման մեթոդաբանական նոր մոտեցումներ, համեմատական վերլուծության արդիական ուղիներ, որոնք կհանգեցնեն երաժշտական գեղարվեստական երևույթի նոր գնահատականների:

Շիրակի երաժշտական բանահյուսությունը
Շիրակի երաժշտական բանահյուսությունը հայ ժողովրդական երաժշտական ստեղծագործության ամենա-

հարուստ ամբարներից է, որտեղ զարմանալի անաղարտությամբ պահպանված ավանդական շատ երգատեսակներ, գործիքային նվագներ ու երաժշտաբանաստեղծական հորինվածքներ դարերի հնության խոր կնիք ունեն: Դրանցից շատերն այսօր էլ կենցաղավարման լայն շրջանակներ են պահպանում և իրենց կենսունակությամբ ժողովրդական գեղարվեստական մտածողության արգասիք են: Անշուշտ, բանավոր փոխանցվող երաժշտական շատ արժեքների ակունքները պատմական Հայաստանի խորքում են՝ Մշո, Այաշկերտի, Կարինի գավառներում և երգաշատ այլ վայրերում: Սակայն, պատմական հայտնի իրադարձությունների բերումով բնօրրանից բռնահանված և Շիրակում վերաբնակեցված ժողովուրդը, շփվելով տեղաբնակների հետ, ժամանակի ընթացքում իր խոսքային ու երաժշտական լեզուն հարստացնում է այստեղի հնչերանգներով, որի հետևանքով առաջ են գալիս երգամտածողության նոր շերտավորումներ:

XIX դարի վերջին և XX դարի սկզբին Ն. Տիգրանյանի, Ա. Բրուտյանի, Կոմիտասի, Ս. Մելիքյանի՝ Շիրակում ձայնագրած նյութերը պատմականորեն արժեքավորվող բացառիկ գրառումներ են, որ վկայում են երաժշտագագրական այս հարուստ գոտու նկատմամբ անվանի երաժշտագետների ցուցաբերած ուշադրության և հետաքրքրության մասին: Հրատարակված տարբեր ժողովածուներում (2. էջ 3) գետեղված նյութն առաջին հերթին բնորոշվում է ժանրային բազմազանությամբ: Առանձին դեպքերում Կոմիտասն ինքը, հատուկ կարևորելով նյութի վաղնջական ծագումը և տեղային հատկանիշները, որոշ երգերի տակ նշում է կատարում, օրինակ. «Շիրակի Մահմու-ջուղ գյուղի ամենահին երգերից մեկն է սա» (3. էջ 148):

Թեև անցյալ դարի սկզբին ժողովրդական երաժշտության ուսումնասիրությունը հիմնականում ուղղված էր ընդհանրական կողմերի բացահայտմանն ու բնորոշմանը, այդուհանդերձ երաժիշտ-բանահավաքների կողմից չեն անտեսվել նյութի գրանցման տեղն ու ժամանակը, նույնիսկ ժողովածուներում գետեղված են կատարողների մասին փոքրիկ տեղեկություններ, ցավոք, խիստ սակավ ու թերի (4. էջ 2):

Այսօր Շիրակի երաժշտական բանահյուսությունն ինքնատիպ մի համաձուլվածք է, երգամտածողության մեջ գեղարվեստական կերպարային հին և նոր շերտերի համադրությամբ, ժանրային գոյացումների ճկուն համակարգով: Հայաստանի ֆոլկլորագիտական հետազոտություններով զբաղվող հաստատություններում՝ ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի ժողովրդական արվեստի ուսումնասիրությունների բաժնի Ա. Քոչարյանի անվան ձայնագրանում, Երևանի Կոմիտասի անվան կոնսերվատորիայի Մ. Բրուտյանի անվան Ֆոլկլորագիտության ամբիոնում, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի, Երևանի Ժողովրդական ստեղծագործության տան, ՀՀ կոմպոզիտորների միության արխիվներում և ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի ձայնագրանում, մասնավոր հավաքածուներում ամբարված է հսկայական քանակության նյութ: Այստեղ ավանդական երգատեսակների, գործիքային նվագների կողքին առանձնակի հետաքրքրություն են ներկայացնում

նոր ժամանակների գրառումները: Ավելացնենք նաև, որ անվանի ֆոլկլորագետների՝ Ա. Քոչարյանի, Բ. Քոչարյանի, Ս. Լիսիցյանի, Մ. Բրուտյանի, Ս. Մանուկյանի, Ա. Փահլևանյանի, Ա. Բաղդասարյանի և այլոց ձայնագրությունները մի ամբողջ դարաշրջան են ներկայացնում: Այս հսկայածավալ նյութի համեմատական քննությունը հետազոտության նոր հեռանկարներ է բացում: Մինևույն ժանրի կամ մեկ երգի բազմաթիվ տարբերակների համեմատական վերլուծության միջոցով, անշուշտ, կարելի է հետևել ժանրի զարգացման կամ, ընդհակառակը, որևէ երգատեսակի աղճատման գործընթացին:

ՀՀ ԳԱԱ ԵՏՀ կենտրոնում գրառված օրինակները

ՀՀ ԳԱԱ ԵՏՀ կենտրոնում գրի առնված օրինակների մեջ մեծ քանակություն են կազմում պարերգերը, ավելի տարածված են աշուղական երգերը, սակավ են դարձել երգվող հատվածներով հեքիաթների, սիրավեսերի կատարումները: Ավանդական որոշ երգատեսակներն աստիճանաբար դուրս են մղվում կենցաղից և քիչ-քիչ մոռացության ենթարկվում: Մեծ մասամբ պատճառներն օբյեկտիվ են՝ պայմանավորված ժամանակի գործոնով: Կենդանի խոսակցական լեզվի մեջ տեղի ունեցող փոփոխությունները բնօրրանից ժառանգված բարբառների համահարթեցման պատճառ են դառնում, որն էլ իր հերթին երաժշտական ինտոնացիոն ոլորտի մեջ է փոփոխություններ մտցնում: Քաղաքային և գյուղական երգերի կատարման լսարանների միջև տարբերությունն աստիճանաբար նվազում է, ուստի այս պատճառով երգային բանահյուսության մեջ նկատելի է դառնում անհատական ստեղծագործության դերը:

«Ժողովրդի երգեցողությունն ունի ինքնուրույն դպրոց, ուր դաս են առնում ամենքը, ամեն ժամանակ, երբ կարիք են գզում: Գեղջուկի դպրոցը, ուսուցիչը և առարկան բնությունն է».: գրել է Կոմիտասը (5. էջ 29):

Հայտնի է, որ ֆոլկլորագիտության մեջ ժողովրդական երգի ուսումնասիրման հիմնական աղբյուրը նուսագիր տեքստն է, որն ամենամանրակրկիտ վերծանման և լրացուցիչ նշանների համակարգի կիրառության դեպքում անգամ, դեռևս հեռու է մնում ժողովրդական երգի կամ գործիքային ստեղծագործության կատարողական մեկնակերպը լրիվությամբ արտահայտելու կատարելությունից: Այս հարցը մշտապես մտահոգել է հայ կոմպոզիտորներին, ժողովրդական երգի ուսումնասիրողներին և բազմիցս արծարծվել նրանց կողմից (6.): Սակայն տարբեր աշխատություններում սփռված արժեքավոր դիտողությունները, տարբեր առիթներով մասնավոր հարցերի քննարկումներ են միայն, և չեն կարող ամբողջությամբ արտահայտել ժողովրդական կատարողական արվեստի մեկնակերպերի էությունը: Ամենին չբացատրելով նուսագրման տեխնիկական եղանակների կատարելագործման կարևորությունն ու նուսային տեքստի առավել ամբողջական գծապատկեր ստեղծելու անհրաժեշտությունը, նշենք, որ ցանկացած դեպքում ֆոլկլորային նյութի կատարմանն առնչվող բազմաթիվ կարևոր մանրամասներ, այնուհանդերձ, դուրս են մնում ուսումնասիրողի տեսադաշտից, քանզի գուտ նուսային տեքստը չի կարող արտացոլել այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են կատա-

րողի հոգեվիճակը, ձայնի կամ նվագարանի հնչյունային որակն ու տեմբրը, ձայնարտաբերման ձևերն ու միջոցները, հուզագագացողական նրբերանգները և այլն: Ի վերջո, ոչ պակաս կարևոր հանգամանք է նաև միջավայրը, որը շատ դեպքերում պայմանավորում է երգի կատարման ձևը, տեսակը և բնույթը:

Բացի այդ, հարկ է նկատի առնել նաև ժամանակի գործոնը, ինչի հետևանքով կենցաղից դուրս մղվող երգային ու նվագարանային գեղարվեստական բազմաթիվ նմուշների հետ անդառնալի կորստյան են մատնվում նաև կատարման որոշ տեսակներ, մեկնակերպեր և ոճեր: Հետևաբար, ժողովրդական կատարողական արվեստի ուսումնասիրումն արդիական հնչողություն ունեցող հիմնախնդիր է, խորքային ու հանգամանալի աշխատանք է պահանջում, և այս ոլորտում առաջարկվող մեթոդական դրույթները պետք է հիմնավորել բազմաշերտ ու բազմակողմ կապերի համալիր քննությամբ, գիտականորեն պատճառաբանված մեկնաբանությամբ:

Մույն հոդվածում փորձ է արվում քննել մի քանի դրույթներ, որոնք մեթոդական տեսանկյունից էական նշանակություն ունեն հիմնախնդրի լուսաբանման մեջ: Ընդ որում, այստեղ դիտարկվում են հիմնականում երգեցողական արվեստի ուսումնասիրության առանձնահատկություններին վերաբերող մի քանի հարցեր:

Այսպես, ամենակարևոր ժողովրդական կատարողական արվեստը կենդանի հնչողությամբ ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունն է: Նախընտրելին, անշուշտ, կենդանի կատարումներն են, կամ ձայնագրված տեսաձայնաժապավենները, ձայնասկզբները, լագերային սկավառակները:

Աշխատանքի ընթացքում ուսումնասիրողն անպայման պետք է նշումներ անի ձայնագրության ժամանակի (օր՝ 1974 թ.), տեսակի (օր՝ ձայնասկզբ, սկավառակ և այլն), տեղի ու պայմանների (օր՝ ստուդիական, համերգային, կենցաղային, գիտարշավային և այլն), որակի, ինչպես նաև ձայնագրություններում տեղ գտած ինչ-ինչ թերությունների, վրիպակների վերաբերյալ՝ հաշվի առնելով կատարման վայրը, ունկնդիրների շրջանակը: Գիտարշավային նյութը դիտարկելիս՝ հատկապես բանագետի հետ կենդանի շփման ժամանակ, մեծ նշանակություն ունեն երգիչ-կատարողի՝ տվյալ պահին ունեցած տրամադրվածությունը, հոգեվիճակը, նաև լսարանը:

Նշենք, որ բանահավաքական աշխատանքների ընթացքում, ձայնագրությանը զուգահեռ, սովորաբար գրի են առնվում այնպիսի անհրաժեշտ տվյալներ, որպիսիք են երգասացի կրթական մակարդակը, անձնական վերաբերմունքը երգի հանդեպ, տեղեկություններ այն մշակութային միջավայրի մասին, որից նա ժառանգել է երգը, կամ ձեռք բերել այն որպես գիտելիք: Բանահավաքի օրագրում երգչի ձայնի նրբերանգներին, կատարման առանձնահատկություններին առնչվող մանրամասների նշումները նույնպես պետք է հաշվի առնել և կարևորել օբյեկտիվ նկարագրության ստեղծման համար: Ավելացնենք նաև, որ կատարողի մասին տեղեկությունները գետնավորում են երգասացի (կատարողի) գիտական անձնագրում, որի մեջ մանրամասն ներկայացված է վերոհիշյալ հարցերի մասին ամբողջ տեղեկատվությունը:

Երկրորդ, ուսումնասիրության առանձնահատկություններից ելնելով, նյութի դիտարկման հետ կապված մեկնաբանություններում անհրաժեշտ է կարևորել սեռատարիքային տարբեր խմբերին բնորոշ հատկանիշների բնութագրումը, որի շնորհիվ երգի մատուցման կերպերի բազմազանության մեջ հնարավոր կդառնա առանձնացնել ավանդականորեն փոխանցված կատարման եղանակներն ու ձևերն ազգայինից առավելապես հեռացած, նույնիսկ օտարված, խորթացած մեկնակերպերից:

Երրորդ, երգչական տեխնիկայի միջոցների ուսումնասիրությունը ենթադրում է մի շարք հարակից հարցերի պարզաբանում: Դրանցից են՝ երգչական շնչատության տիպերի տարրորոշումը, դրանց տարատեսակների կիրառությունը երգային զանազան ժանրերում: Հնչյունակազմավորման և արտաբերման յուրահատկություններին վերաբերող հարցեր, որոնց մեջ առանձնացնում ենք ձայնամղման հզորությունը և բնույթը, հնչյունակազմավորումը ձայնաձայնային տարբեր հնչամասերում, ինչը և պայմանավորում է երգչական արտիկուլյացիան տարբեր ժանրի երգերի կատարման ընթացքում: Նման խնդիրների ուսումնասիրումն իր հերթին հանգեցնում է ժողովրդական երաժշտության մեջ լադային զգացողության, երգչի ելնչային և տոնայնական լարվածքի առանձնահատկությունների, ժողովրդական երաժշտության ոչ տեմպերացված հնչյունաշարում առկա ցածր հնչյունների բնական զգացողության, դրանց արտաբերման, այսպես կոչված՝ «արտասանության» հետ առնչվող բազմաթիվ հարցերի քննարկման: Բերված հարցերի շրջանակի մեջ հետաքրքրություն են ներկայացնում նաև բարբառային-արտասանական հնչերանգի դրսևորումներ, որոնք կատարման ժամանակ գունային հետաքրքիր նրբերանգներ են առաջ բերում:

Երգի մեկնակերպում գործուն դեր ունի կատարման արագությունը՝ տեմպը, որն ըստ կատարման վայրի, տեղի ու միջավայրի կարող է ինչ-ինչ փոփոխություններ կրել, սա էլ իր հերթին է երաժշտաարտահայտչամիջոցների ընտրության մեջ փոփոխություններ առաջ բերում, թեպետ հիմնական նյութը՝ երգի տեքստը. համարյա մնում է անփոփոխ:

Երաժշտական բանահյուսությունը՝ որպես ազգային գեղարվեստական մտածողության ուրույն տեսակ, կյանքի է կոչվում կատարողական մեկնակերպերի միջոցով և այստեղ է, որ կատարողը երգի պասիվ հնչեցնողից դառնում է ստեղծագործական գործընթացի մասնակից ու մի տեսակ համահեղինակ, ընդ որում, որքան հաջողված է երգի մեկնաբանությունը, այնքան մեծանում է նրա՝ իբրև համահեղինակ, այդպիսի դերը:

Եզրահանգում

Ժողովրդական կատարողական մեկնակերպերի ուսումնասիրման մեջ էական նշանակություն ունի նույն ստեղծագործության տարբեր կատարումների, ինչպես նաև միևնույն կատարողի տարբեր ժամանակներում արված միայն բազմաբանակ ձայնագրությունների համեմատական դիտարկումը: Ավելացնենք, որ այս հարցում միշտ չէ, որ գեղարվեստականորեն բարձրաժեք կատարումը որոշակի չափանիշի դեր ունի: Ընդհակառակը, առանձին դեպքերում ոչ այնքան փայլուն համարվող մեկ-

նաբանություն գիտական ուսումնասիրության տեսակետից կարող է ավելի մեծ հետաքրքրություն ներկայացնել: Իբրև չափանիշ անհրաժեշտ է ընդունել երաժշտական համեմատական վերլուծության և սոցիոլոգիական տեղեկությունների ու տվյալների համադրման մեթոդը, ինչը հնարավորություն կընձեռի պարզաբանել ֆոլկլորագիտության մեջ առաջնահերթ համարվող մի շարք հարցեր, ինչպես օրինակ՝ ազգագրական տարբեր գոտիներին, առանձին բնակավայրերին, անգամ քաղաքներին կամ գյուղերին բնորոշ լեզվական և երաժշտական բարբառային առանձնահատկությունների տարբերությունները, յուրաքանչյուր տարածաշրջանում կենցաղավարող երգային ժանրերի շրջանակը, նույն ժամանակաշրջանում ձայնագրված երգերի մեկնաբանության նմանություններն ու տարբերությունները, մեկնակերպերի գունապնակի՝ երաժշտասարտահայտչամիջոցների ընտրությունը, ժամանակի թելադրած ներքին և արտաքին ազդեցությունները, կատարողական կերպերի նմանակումները և այլն:

ՕԳՏԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՈՒՆ

1. Բրուտյան Ա., Ռամկական մրմունջներ, Ալեքսանդրապոլ, 1904 թ.: Ս. Մելիքյան, Ա. Տեր-Ղևոնդյան, Շիրակի երգեր, Թիֆլիս, 1917 թ.: Ս. Մելիքյան, Գ. Գարդաշյան, Վանա ժողովրդական երգեր, Եր., 1927 թ.: Թալին (կազմողներ՝ Ա. Փահլևանյան, Ա. Սահակյան), Եր., 1984 թ.: Ա. Փահլևանյան, Հայրենի երգեր, Եր., 1980 թ.: Հ. Չոլակյան, Քեսապի ժողովրդական երգարվեստը, Հայեայ, 1980 թ.: Մ. Մանուկյան, Մարտունու շրջանի ժողովրդական երգեր, Եր., 1997 թ.:
2. Կոմիտաս, Ազգագրական ժողովածու, հատ. I, Եր., 1935 թ.:
3. Կոմիտաս, Ազգագրական ժողովածու, հատ. II, Եր., 1950 թ.:
4. Մելիքյան Ս., Տեր-Ղևոնդյան Ա., Շիրակի երգեր, Թիֆլիս, 1917 թ.:
5. Կոմիտաս, Հողվածներ և ուսումնասիրություններ, Եր., 1941 թ.:
6. Կոմիտաս, Հողվածներ և ուսումնասիրություններ, Եր., 1941 թ.:

Հեղինակի մասին. ՀԱՍՄԻԿ ՊԱՐՈՒՅՐԻ ԱՓԻՆՅԱՆ (1957, Լենինական (այժմ՝ Գյումրի)-2008 թթ., Գյումրի) ԵՊԿ Գյումրու մասնաճյուղի դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական կենտրոնի հիմնադիր գիտնականներից, իր ամբողջ մասնագիտական կարողությունները նվիրեց ֆոլկլորագիտության՝ Հայ ազգային երաժշտություն, մասնավորապես, Շիրակի ժողովրդական և ժողովրդական-պրոֆեսիոնալ երաժշտության ուսումնասիրությանը: Ա. նաև Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի Գյումրու մասնաճյուղի հիմնադիրներից է: Նա համակարգել և վարել է հայ ազգային երաժշտության, հատկապես բանահյուսության հետ կապված բոլոր դասընթացներն ու առարկայական ծրագրերը: Բացի դասախոսություններից, նա Շիրակի մարզի տարբեր գյուղերում ուսանողների մասնակցությամբ կազմակերպել և անցկացրել է մի շարք բանահավաքչական գիտաքննարկներ: Ավարտել է ՄԵԴ, Լենինականի Կարա-Մուրզայի անվան երաժշտական ուսումնարանի տեսական բաժնում, նշանակալի դեր է ունեցել ականավոր երաժիշտ-մանկավարժ, կոմպոզիտոր Ազատ Շիշյանը նրա մասնագիտական գործընթացում: 1983 թվականին ավարտել է ԵՊԿ երաժշտագիտության բաժնի՝ սովորելով երաժշտագետ-ֆոլկլորագետ, տեսարան պրոֆեսոր Մարգարիտ Բրուտյանի դասարանում: Հենց այս տարիներին Ա.-ը որպես մասնագիտություն ընտրեց ֆոլկլորագիտությունը և իր թեզը նվիրեց հայ ժողովրդական արվեստի երգի ժանրերից մեկին՝ զրեթե չուսումնասիրված օրորոցայինները: Ա.-ը մնաց իր ուսուցչի նվիրյալ սանը, իսկ Մ. Բրուտյանը միշտ հետևում էր նրա մասնագիտական ձեռքբերումներին:

About the author: HASMIK PARUYR APINYAN, Associate Professor at Gyumri Branch of YSC was one of the founding scientists of the Shirak Center for Armenia Studies of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia, she devoted all her professional skills to recording and studying Armenian national music and, in particular, folk and folk-professional musical samples of Shirak. H. Apinyan was also one of the founders of Gyumri Branch of Yerevan Komitas State Conservatory. She coordinated and held all the courses and subjects related to Armenian national music, especially folkloristics. In addition to lectures, she organized and conducted a number of folklore expeditions with the participation of students in various villages of the Shirak region. She was born in Leninakan, in 1957. After graduating from high school she received a brilliant education at the theoretical and musical department of Leninakan Music School named after Kara-Murza, where outstanding musician-educator, composer Azat Shishyan played a significant role in shaping her professional career. In 1983 she graduated from Musicology Department of Yerevan Komitas State Conservatory, studying in the class of musicologist-folklorist, Professor Margarita Brutyan. It was in these years that H. Apinyan chose musical folklore as a profession and dedicated her thesis to one of the complex song genres of Armenian folk art - an almost unexplored lullaby song. Even after graduation H. Apinyan remained a devoted pupil of her teacher, and M. Brutyan always kept track of the accomplishments on her professional path.

Об авторе: АСМИК ПАРУЙРОВНА АПИНЯН (род. в 1957 г. в Леникане). Доцент Гюмрийского филиала ЕГК, одна из ученых-основателей Ширакского центра арменоведческих исследований Национальной академии наук Республики Армения. А. Апинян - одна из основателей Гюмрийского филиала Ереванской государственной консерватории имени Комитаса, координатор и ведущий всех курсов и предметных программ, связанных с армянской национальной музыкой, особенно фольклористикой. Организовала и провела ряд фольклорных экспедиций с участием студентов в различных селах Ширакской области. Окончила: теоретическое отделение Лениканского музыкального училища им. К. Кара-Мурзы; музыкаловедский факультет Ереванской государственной консерватории имени Комитаса, класс музыковеда-фольклориста, профессора Маргариты Брутян (1983).

Տիգրանյան Ն., Հողվածներ, հուշեր, նամակներ, Եր., 1981 թ.: Բրուտյան Մ., Էջեր հայ քաղաքային կատարողական արվեստի պատմությունից, Եր., 2001 թ.: Սահակյան Ա., Փահլևանյան Ա., Թալին, ժողովրդական երգերի ժողովածու, Եր., 1984 թ.:

Brutyan A., Labourers' Murmurs, Alexandrapol, 1904. Melikyan S., Ter-Ghevondyan A., Songs of Shirak, Tiflis, 1917. Melikyan S., Gardashyan G., Folk Songs of Van, Yer., 1927. Talin (compiled by A. Pahlevanyan, A. Sahakyan), Yer., 1984. A. Pahlevanyan, Homeland Songs, Yer., 1980. H. Cholakyan, Folk Song Art of Kessab, Aleppo, 1980. M. Manukyan, Folk songs of Martuni region, Yer., 1997.

Komitas, Ethnographic Collection, vol. 1, Yer., 1935.

Komitas, Ethnographic Collection, vol. 2, Yer., 1950.

Melikyan S., Ter-Ghevondyan A., Songs of Shirak, Tiflis, 1917.

Komitas, Articles and Studies, Yer., 1941.

Komitas, Articles and Studies, Yer., 1941. N. Tigranyan, Articles, Memoirs, Letters, Yer., 1981. M. Brutyan, Pages in the History of Armenian Urban Performing Arts, Yer., 2001. Sahakyan A., Pahlevanyan A., Tallinn, Collection of Folk Songs, Yer., 1984.

REFERENCES

1. Browtayan A., Ramkakan mrmowjner, Alexsandrapol, 1904 th. S. Meliqyan, A. Ter-Ghevondyan, Shiraki erger, Thiflis, 1917 th. S. Meliqyan, G. Gardashyan, Vana zhoghovrdakan erger, Yer., 1927 th. Thalim (kazmoghner: A. Pahlewanyan, A. Sahakyan), Yer., 1984 th. A. Pahlewanyan, Hayreni erger, Yer., 1980 th. H. Cholakyan, Qesapi zhoghovrdakan ergarvest', Halep, 1980 th. M. Manukyan, Martunu shrjani zhoghovrdakan erger, Yer., 1997 th.
2. Komitas, Azgagrakan zhoghovatsu, hat. I, Yer., 1935 th.
3. Komitas, Azgagrakan zhoghovatsu, hat. II, Yer., 1950 th.
4. Meliqyan S., Ter-Ghevondyan A., Shiraki erger, Thiflis, 1917 th.
5. Komitas, Hodvatsner ev usumnasiruthyunner, Yer., 1941 th.
6. Komitas, Hodvatsner ev usumnasiruthyunner, Yer., 1941 th. Tigranyan N., Hodvatsner, husher, namakner, Yer., 1981 th. Brutyan M., Ejjer hay qaghaqayin kataroghakan arvesti patmuthyunitz, Yer., 2001 th. Sahakyan A., Pahlewanyan A., Thalim, Zhoghovrdakan ergeri zhoghovatsu, Yer., 1984 th.